

Egy értelmiségi nemzedék útja

Hosszú mezsgye a címe Bányai László nemrég megjelent könyvének*, amely negyven év terméséből válogatott tanulmányait, cikkeit tartalmazza. Nem most találkozom először ezekkel az írásokkal. A kötet olvasása régebbi és újabb emlékeket idéz fel bennem. Gaál Gábor Korunkjának s a MADOSZ-nak küzdelemteli évei elevenednek meg a Hosszú mezsgye első útrészlegének követése során; a zárófejezetek közül pedig többnek a közlésénél magam is közreműködtem az új Korunk szerkesztőségében. Találtam persze olyan (a szerző startját jelző) írásokat is, amelyeket nem ismertem, s most, hogy elolvashattam őket, több lényeges összefüggésében áll össze előttem is a negyven esztendő átfogó pálya.

Együtt jártam a szerzővel e pálya nem egy göröngyös szakaszán. Nem csupán nemzedékeink érintkeztek egymással az időben; sok közös eszményben, törekvésben és — illúzióban osztozhatunk. A beszámoló Bányai László könyvéről éppen ezért nem egyszerű kritikusi feladat számomra. Nem csupán a kötettel és írójával kell szembesítenem magam. A kor s a benne feszülő problémák, amelyekről tudósít, jórészt az enyéme is. Éppen ezért a velük folytatott szellemi párbeszéd valamiféle párhuzamos monológoknak is beillik.

Nem szenttelen recenziót készítettem tehát írni. Valószínű, nem is vállalkoztam volna ilyen feladatra, noha sejtettem, hogy e tudatos szubjektív hozzáállás inkább nehézséget jelent majd a munkában. Nem szeretném azonban, ha az érzelmi motiváció hangsúlyozása azt a benyomást keltené e sorok olvasójában, hogy a könyv főként Bányai László szűkebb értelemben vett kortársait érdekelheti. E kötet olyan tapasztalatokról, olyan szellemi élményekről számol be, amelyek minden korosztály számára értékes, időszerű tanulságokat közvetítenek. Ezek az erények az autentikus emlékiratok erényei. Bányai tanulmánykötete valójában nem emlékirat e műfaj életrajzi vonatkozásában. Inkább eszmei önéletírásnak, egy értelmiségi csoport világnézeti-politikai curriculum vitae-jének minősíteném. E sajátos meghatározottságában viszont dokumentum-erejű.

Be kell vallanom, nemcsak az élményközösség tette számomra izgalmassá a Hosszú mezsgyét. Bizonyos idő óta ugyanis szenvedélyes memoár-olvasó lettem. Csillapíthatatlan érdeklődéssel merülök el különösen

* Bányai László: Hosszú mezsgye. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970.

azokban az emlékiratokban, önéletrajzokban, amelyeknek szerzői (Sinkó Ervin, Károlyi Mihályné, Arthur London és mások) a haladó értelmiség megpróbáltatásairól és lelkiismereti vívódásairól tudósítanak. Nem holmi mazochista vájkálás ez a közelmúlt tragédiáiban. Az önrevízió parancsa ösztönöz olvasmányaimban s e szenvedélyt egyaránt fűti mind a történelmi igazság hiteles megismerésének, mind pedig a katarzisznak, a forradalmi eszmények és értékek pozitív újraértékelésének szükséglete. Le szeretném már most szögezni: Bányai László könyve sajátos módon találkozik ezekkel az igényekkel. Az előszóban ő maga jelenti ki: „Az írások eszmevilága a neokatolicizmus, majd eklekticizmus állomásain át jut el a marxista szemléletig és harcos antifasizmusig, s a doktrinér balosságokat leküzdve a szocialista humanizmusig.“ Él-e ezeken a tájakon az idősebb nemzedékekhez tartozó olyan haladó írástudó, akinek útja elkerülte volna egyik vagy másik stációt, ezt vagy azt a buktatót? A kötet összeállításának etikuma éppen abban az állásfoglalásban jelentkezik, amellyel a szerző egyrészt vállalja múltját annak minden erényével és hibáival, másrészt pedig a válogatásban érvényesülő mai önkritikával elhatárolja magát mindattól, amivel már nem tud egyetérteni régebbi nézetei közül. Ebben az értelemben a Hosszú mezsgye írásai arról az elért eszmei-erkölcsi magaslatról visszatekintő esszé-íróknak és közéleti embernek a fejlődését példázzák, aki nem törekszik, nem is törekedhet a megtett út minden nekilendülésének, minden megtorpanásának naturalista hűségű rekonstruálására, hanem arra szorítkozik, hogy megvonja pályafutásának alapvető, uralkodó irányát. Ez pedig nem más, mint „a néptömegek igazával való azonosulás törekvése“.

A mai szintről jól kivehetők a Hosszú mezsgye magaslatjai. Méltatásuk pedig nem csupán Bányai érdemeinek elismerését jelenti, hanem szociológiai értelmezést is kíván.

Miről van szó?

A vándor, aki a Hosszú mezsgyén talált akadályokat felidézi, megemlékezik mind a hivatásos forradalmár viszontagságos életkörülményeiről, mind arról a fojtogató légkörről, amelyben a társadalmi és nemzeti elnyomás feltételei között gondolkoznia, írnia és harcolnia kellett. Anélkül, hogy „az erdélyi sors“ többé-kevésbé misztifikált meghatározottságára hivatkozna, a szerző önvizsgálata utal a felszabadulás előtti kisebbségi helyzetből származó handicapekre s azokra a szellembénítő hatásokra, amelyek akkor érték, amikor „a szimplista és vulgáris katekizmusba merevített tanok őrei magának a marxi—lenini eszmének szárnyait nyesegették...“.

A Hosszú mezsgye kiemelkedő szakaszai viszont szinte pontosan egybeesnek a marxi—lenini gondolatvilág skolasztikus koloncoktól megszabadult alkotó periódusaival. A fenntartás nélkül elkötelezett írástudó szellemi termésének görbéje szükségszerűen követi az egész mozgalom apályait és dagályait. Nem Bányai Lászlótól (legalábbis nem csupán tőle) kell most számon kérnünk azt az önálló, kritikai magatartást, amely elválaszthatatlan az élő marxizmustól s amelynek feladása, éppen ezért, oly károsan hatott több forradalmár intellektüel-nemzedék munkásságára. E bonyolult kérdés elemzése viszont már értelmiségünk szociológiájának hatáskörébe tartozik. Ez alkalommal elégedjünk meg annak megállapításával, hogy Bányai felszabadulás előtt írt legjobb tanulmá-

nyai és cikkei a régi Korunkban jelentek meg, és pedig abban az időben, amikor a Román Kommunista Párt V. kongresszusa után — Gaál Gábor folyóirata is a népfront-politika jegyében kezdett következetesen foglalkozni a hazai valósággal, a romániai magyarság létkérdéseivel és a nagy antifasiszta összefogás történelmi-kulturális vetületeivel.

A folyóirat és szerzőnk fejlődésében e fordulatnak persze megvoltak a maga előzményei. Már a Párizsi levél és a Nemzetiség, anyanyelv című, az Erdélyi Fiatalokban közölt (1930) cikkekből megtaláljuk, in statu nascendi, azokat a témákat és álláspontokat, amelyek meghatározó jelleggel végigkísérik Bányai László egész tudományos-közírói tevékenységét. Az akkor még az Erdélyi Fiatalok balszárnyához tartozó, de már a marxizmus felé tájékozódó fiatal publicista éles kritikával fordul szembe a „huránizmus“-sal, a Horthy-kurzus ide sugárzó fajmítoszával és határozottan állást foglal az anyanyelv szabad használata, a nemzeti kisebbségek egyenjogúsága mellett. Megfogalmazza a román nép és a magyar nemzetiség egymásrataltságának, szövetségének gondolatát, azt a hitvallást, amelyet nem szűnik meg képviselni olyan körülmények között sem, amikor e nézetei és ennek megfelelő politikai kiállása miatt üldöztetést kell elszenvednie mind a román, mind a magyar reakció részéről.

A régi Korunkban közölt jelentősebb írások már azt a marxista eszmei vértetben porondra lépő, jótollú esszéírót mutatják, akinek az elvi szilárdsága árnyalt, finom elemzéssel társul, a hazai valóság szociográfiai megragadásának törekvését pedig a nagyobb, kelet-európai és világösszefüggések felmutatása egészíti ki szervesen. A kor problémái iránt tanúsított fokozott figyelem sohasem válik ahistorikusan egyoldalúvá; a történelmi múlt, különösen pedig a közös román—magyar szabadságharcos hagyományok feltárása már e cikkekből is központi helyezésű, hogy továbbra is állandóan előtérben maradjon a felzabálás után.

Félreismerhetetlen e cikkek társadalompolitikai funkciója Szerzőjük elméleti fegyvernek szánta őket abban a küzdelemben, amelynek gyakorlatában is fontos, felelős szerepet játszott. A Román Kommunista Párt vezette MADOSZ harca volt ez a nemzeti egyenjogúságért és az ország demokratizálásáért, mindenfajta nacionalizmus ellen. Úgy hiszem, nem tévedek, ha e cikkek tartalmi és formai erőneinek forrását nem csupán a szektarianizmussal szakító népfronti szellemben, hanem az elmélet s a gyakorlat és valóban termékenyítő kapcsolatában keresem, ama ösztönző körülmények összességében tehát, amelyek között Bányai László képességei szabadon érvényesülhettek.

Nem vállalkozhatom most behatóbb elemzésükre. Ám a már jelzett szubjektívitas jegyében ki szeretném emelni azokat az írásokat, amelyek témájuknál és szellemükénél fogva közelebb állnak hozzám, s ugyanakkor — úgy érzem — eligazítónak bizonyulnak mai törekvéseinkben. Bányai Lászlónak köszönhető az egyik első szociográfiai kísérlet az erdélyi magyar értelmiségről. A fiatal értelmiség című tanulmánya (1933) ha még nem támaszkodik is részletes felmérésekre, hiteles képet rajzol erről az ifjúságról, kritikailag vizsgálja különböző politikai és világnézeti áramlatait, és kimutatja összefüggéseiket a nagy nemzetközi irányzatokkal. Bányai optikája elsősorban nemzetiségpolitikai, marxista

műveltsége azonban biztosítja számára a nélkülözhetetlen társadalomtudományi betájolást. Ez az elméleti alapvetés segíti őt később is mind a hazai valóság feltárására irányuló nem marxista vállalkozások (Erdélyi Fiatalok, Hitel) tárgyilagos értékelésében, mind a demokratikus ifjúság egységének megteremtését célzó kezdeményezések felkarolásában (Erdélyi ifjúsági parlament, 1937). Ebben az összefüggésben méltatnám Bözödi György Székely bánja című könyvéről írt cikkét is (A székely sors könyve, 1938), amelyben szerencsésen ötvöződik egy érdeemes történeti-szociográfiai munka iránt kifejezett elismerés a marxista bírálattal.

Örömmel olvastam újra a Hosszú mezsgye ideológia-kritikai tanulmányait. Több mint három évtized távlatából ezek az írások (Vigilia, vagy küzdelem a homályért, 1935; A magyar út szegénylegényei, 1935; Makkai Sándor és a kisebbségi jövő, 1937; A katolicizmus útja, 1938) változatlanul friss élményt nyújtanak. Semmit sem vesztek korszorúságukból, ami az árnyalt kezelést, az elemzett művek vagy irányzatok hiteles értelmezését illeti. Sőt, mondhatni, szinte anticipálják mai dialógusaink módszertanát és szellemét.

*

A felszabadulás utáni írások tematikája már nem mozog olyan széles skálán, mint az előző korszaké. (Bányai „polihisztorsága“ egyébként a kisebbségi írástudó jellegzetességei közé tartozik, annak minden erényével és fogyatékoságával. E képlékenység a sokféle tájékozódó, polivalens tehetségű értelmiségi válasza is az ugyancsak több irányból érkező társadalmi rendelkezésekre.) A már említett szigorú szelekció következtében ezek a cikkek mennyiségi szempontból kisebb helyet foglalnak el a kötetben, és két alapvető érdeklődést fejeznek ki. A történelmi múlt, különösen a közös román—magyar hagyományok ápolása, valamint a két világháború közötti irodalom újraértékelése foglalkoztatja behatóan a szerzőt, akinek sikerült — magasabb szinten — visszatalálnia a Hosszú mezsgye legjobb szakaszában kialakított szemlélethez és kritikai magatartáshoz. A Kuncz Aladárról (1966) és I. Tóth Zoltánról (1968) írt esszéiben újra azzal a Bányáival találkozunk, akinél a világnézeti következetesség nem torzul sommás ítélezéssé, a tudományos igényű elemzés pedig szerves egységben jelentkezik a személyes élménytől átfűtött értékeléssel.

A Hosszú mezsgye végére érve megerősödött bennem a meggyőződés, hogy e negyven esztendő felölelő retrospektíva — szerzőjének eszmei önvizsgálata és mérlege — forrásértékű tanúságtétel mindazok számára, akik a romániai magyar értelmiség változásait kívánják közelebről megismerni. Olyan nemzedéki vallomás egyben, amely — valamilyen szellemi stafétaként — azoknak a népiük, nemzetiségük iránt elkötelezett írástudóknak az üzenetét tolmácsolja, akik elsők között ismerték fel, hogy a romániai magyarság sorsa elválaszthatatlan a románságtól, az ország demokratikus, szocialista jövőjétől, a humánnum nemzetközi erőitől.

Székely György

Néhány kötet fekszik az asztalomon. Régi ismerősök, ha úgy tetszik, „megdolgozott” példányok, széljegyzetekkel, itt-ott aláhúzásokkal, nyilakkal vagy kérdőjelekkel, tehát nemcsak polcom megszóított lakói, hanem „barbár” módra birtokba is vettem őket. Hazai termés. A szerzők a román filozófiai szakirodalomból ismert nevek, legtöbbjük szociológus, filozófiatörténész vagy a történelemfilozófia értője, és a sorozat szerkesztője — mert az Etikai kiskönyvtár kötetéről van szó — Nicolae Bellu, az etika egyik hazai művelője.

Hogyan született meg a sorozat, amely 1967 óta egyre több helyet követel a szakemberek könyvespolcán, és tegyük hozzá, nemcsak a legszűkebb értelemben vett beavatottak könyvtárában? Lehet, hogy felvillanó szerkesztői ötlet indította el? Vagy néhány kutató vonzódása a megmunkálatlan területek felé? Az ötletesség sok jó alkotás bábája volt már, de amikor a Tudományos Könyvkiadó kötetait újra a kezembe veszem, a lényeges szempont jut eszembe. Vannak ugyanis témák, amelyek egyenesen kínálkoznak, alkotásba kívánkoznak. Mert a gondolat mindig akkor és ott merészkedik új ösvényekre, akkor és ott próbálja szélesíteni a már járt utakat is, ahol és amikor a hiányérzet tudatosul, és a fehér foltok megszüntetése szükségessé válik, feladattá lesz. Ez a szellemi élet minden területére jellemző, és távolról sem a filozofálás előjoga, bár kétségtelenül a legszembeötlőbb az utóbbi esetben. Ugyanis a filozófia mindig vállalta és természetéből fakadóan vállalnia is kellett az úttörő szerepét. Persze a siker nem mindig bizonyos, számolni kell a tévedés kockázatával is. De az új keresésétől, amely a filozófia elméleti és társadalmi funkcióiból fakad, nem térítheti el sem a spekuláció vádjá, sem a kísérletezés kockázata. Sokan úgy vélik — főleg a pozitivistáknak szemléletű tudósok és néha még a szépírók is —, hogy éppen ez a filozófia sebezhető pontja. Lehet, hogy igazuk van, de minduntalan elfelejtik hozzátenni, hogy éppen ebből fakad a filozófia életképessége, szépsége és érdekessége.

Nem szeretném, ha az elmondottakból a következőknek, mintha az időszerű témák önmaguktól lopakodnának a gondolkodásba és az alkotók műhelyébe. A „kínálkozó” témákat észre kell venni, fel kell fedezni. Ebben a felfedezésben — néha újrafelfedezésben — a rátermettségnek és kezdeményezésnek igen nagy a szerepe. A Tudományos Könyvkiadó sorozata már csak ezért is figyelemre méltó.

Ma már szinte közhelynek tűnik az a megállapítás, hogy az etikai kérdésfelvetés az időszerű témák egyike. Arról is sok esett — folyóiratunk hasábjain is —, hogy világhírességről van szó, melyet korunk jellegzetességei, társadalmi problémái indokolnak. A manipulált társadalomban ilyen jelenség egyebek mellett az elembertelenedés, a felelősségér-

◆ „A kolozsvári 7. számú liceumot Brassai Sámuelről nevezték el” — tudósít a IV. évfolyamában járó Fialat Szívvél című diáklap 4—5. száma. A nyomtatásban közel száz oldalon megjelenő, Arkossy István és Váczy Margit grafikáival gazdagon díszített folyóirat ebből az alkalomból írók és tudósok egész sorát szólaltatja meg, hogy az utolsó eredményi polihisztor mellett és a szakbarbárság ellen állást foglaljanak. Balogh Edgár, Csűrös István és Gergely János, Gálffy Mózes, Jodál Gábor, László Tihamér, Mikó Imre, a matematikus Tóth Sándor cikkei nemcsak más-más oldalról vetnek fényt az iskola nevéadójára, hanem a névadásban rejülő gazdag nevelői lehetőségekre is példát mutatnak. Hogy az egykori unitárius kollegium demokratikus hagyományai miként élednek újjá s teremtenek kapcsolatot a múlt és a jelen között, azt a Brassai-liceum mai testületéből Szöllösy Ferenc, Józsa György és Albu Kamilla bizonyítja a több mint négyszáz éves iskola történetének idézésével. A folyóirat címében jelzett „fiatal szív” természetesen nemcsak a múltért dobog. A liceum ma még névtelen tanulói a redlikék és a humaniorák művelésében kelnek versenyre egymással, s az eredményt a nappali és esti tagozat tanulmányi eredményeinek számoszlopai mutatják. „Jelszavunk... — írja a sportbeszámoló végén egy XII. osztályos tanuló —: Hajrá, Brassai!”

◆ Tiszta búzából, Nyáradosvényesi népdalok, Népi Alkotások Megyei Háza — Marosvásárhely. Ez olvasható a harmonikaszerűen összehajtott kis kiadvány első oldalán. Ennyi is elég volna ahhoz, hogy jelentős teljesítménynek, mi több, tetsző minősítésnek ezt a népdalcsokrot. Értékeink

krónika

felkutatása, megőrzése tekintetében az is sokat számít, ha egyetlen falu még élő dalait összegyűjtik, s ki adják, közkinccsé teszik; mert olyan ritka a népdalkiadvány, a hangjegy-füzet; a kórusoknak, szelőénekeseeknek oly kevés értékes anyag áll rendelkezésére. Mi olvasható azonban a második oldalon? „Az 1970. január 18-i gyűjtésünk alapján a dalokat lejegyezték és a rajzokat készítették a marosvásárhelyi Művészeti Líceum XI. B. osztályának tanulói.” Ez az igazi megelégedés: a művészeti líceum tagjai, a holt nap zenészek, énektanárok, festők, szobrászok, rajztanárok népdalt gyűjtenek s régi népi faragványok rajzolatával illusztrált dalos füzetet adnak ki. Mire is vall ez? Arra talán, hogy a beat-zene és az operett, a mambo és a charleston mellett a népdalnak is vannak ifjú hívei? Vagy másról is van szó? Stafétabot-átvételtől? Arról-e, hogy a tizegyhény éves Bíró Ildikó, Hubbes Agnes, Szilveszter András és a többi gyermek megértette, hogy a 70 éves László Menyherthől, a 73 éves Kacsó Ágnestől tanulniuk kell, le kell jegyezniük dalaikat, hogy majdan mint tanárok átadhassák a még ifjabb nemzedékeknek, és a folyamatosságot értekeink megőrzésében, kulturális sajátosságaink ápolásában ily módon is biztosítsuk?

◆ A régebben „paraszi”-nak bélyegzett Kelet-Európa ipariasult mezőgazdaságának jelképeként nyolcnyelvű mezőgazdasági szakszótár jelent meg Prágában. A mű közös alkotása Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió mezőgazdasági kiadóinak, s a bolgár, cseh, magyar, lengyel, német, román és orosz nyelven kívül angolul

zet hiánya, az igénytelenség, amely az emberi életvitel egészének vonatkozásában vált problémává.

A marxizmus ma különös figyelemmel fordul az erkölcs kérdései felé. Keveset mondanék, ha csak az etikai jellegű témák érdekességét hangsúlyoznám, bár ez sem lebecsülendő szempont. Az elméleti igazolom önmagában nem elégséges új tudományos rendszer születéséhez. A társadalmi tevékenység szabta feltételek tették „a nap követelésévé” az etikai szükségletet. Nevezetesen az, hogy a társadalom átalakítása és az élet humanizálása egymást kiegészítő folyamatok. Am az osztálytársadalmaktól örökölt emberanyag és hagyomány magában rejtheti a torzulás lehetőségeit, ha csak lehetőségeit is. A személyiségformálásban, és az értéktartalmak tudatos és biztos kezelésében az etikai gondolkodás eszközzé, tegyük hozzá, hogy a szó legtudatosabb értelmében vett eszközzé válhat.

Ne feledjük, a sorozatindító munka — Dumitru Ghişeniak a francia egzisztencializmus erkölcsi nézeteit elemző írása — akkor jelent meg, amikor az etikai gondolkodás nem volt még ilyen nyilvánvalóan „a nap követelése”. Az erkölcs tan körül fellángolt viták akkor nagyjából részben a dogmatizmus elleni harc jegyében zajlottak, de már korán tisztázták, hogy a marxizmusnak az erkölcs kérdésében önálló álláspontja van, és történelemfilozófiai alapelveire tudományos etikai rendszer építhető. Ezeknek az alapelveknek a hierarchiáját azonban a marxista gondolat kiemelkedő művelői — akkor is, most is — különböző elvi-gyakorlati nézőpontok alapján építették fel. Ez különben természetes, hiszen az elméletet a kutatótt jelenség sokrétűsége mellett az alkotó egyénisége és személyes látásmódja is meghatározza.

Az alapelvek tisztázása nagyon fontos, de semmiképpen sem helyettesítheti a részletező kutatásokat. Am az erkölcsi kategóriák újraértékelése és a korábban alig érintett területek meghódítása ma nemcsak óhaj, hanem művekben lemérhető eredmény. Beszédese bizonyíték egyebek mellett az Etikai Kis-könyvtár.

A sorozat kötetein, jobban mondva a kiválasztott témákon egészen jól lemérhető az újjászülető marxista gondolkodás néhány lényeges mozzanata. A legszembetűnőbb sajátosságok egyike, hogy a marxizmus művelői új problémákat vontak be az elméleti vizsgálódás körébe. A két kolozsvári filozófus, Kallós Miklós és Roth Endre közös műve, az *Axiologie şi etică* (Axiológia és etika) új elméleti terület meghódítására vállalkozott. Írásuk — amelyet a magyar olvasók is nemcsak a kezükbe vehetnek — nemcsak hiánypótló, hanem új kutatásra ösztönző, magas színvonalú munka. Traian Herseninek a szociológia és az etika kapcsolatát elemző könyve az etikai gondolkodást is új elemekkel gazdagítja. Lényegében azt a — sokszor elfelejtett — marxista gondolatot bontja ki, hogy az erkölcs mindig immanens. Olyan társadalmi viszonyrendszer, amely más viszonyok kötőanyagaként, mozzanataként valóságos. Nyilvánvaló, hogy ettől az elméleti gondolkodás sem tekinthet el, sőt az erkölcsi jelenségek és a konkrét szociológiai kutatások összekapcsolását igényli. Je-

gyezzük meg, hogy a román szakirodalom itt sem maradt adósunk. Az Akadémiai Könyvkiadó gondozásában jelent meg a *Tineretul și idealul moral* (Fiatalság és erkölcsi eszmény) című kötet, Nicolae Bellu igényes előszavával. A bukaresti szociológiai kutatócsoport vállalkozása bebizonyította, hogy az erkölcsi jelenségek kutatása kilépett a jó értelemben vett filozófiai spekulációk műhelyéből, és konkrét szociológiai kutatások — nem is mindig mellékes — tárgya lett.

Az új problémák kiaknázása mellett a marxista gondolkodás már eldöntöttnek vélt kérdéseket is más megvilágításba helyezett. Ezek közé tartozik az erkölcsi norma, egyáltalán az erkölcs normatív jellegének vizsgálata és a kötelesség kategóriája. I. Grigoraș és Pavel Apostol ezekhez a témákhoz nyúlt (*Datoria etică, Norma etică*).

Az etika „újrafelfedezése”, valamint a marxista álláspont részletes kidolgozása nemcsak gondolkodásunk belső ügye. Biztosítja filozófiánk előretörését és életképességét a békés egymás mellett élés kedvező légkörében kibontakozó széles körű eszmecsereben. Annál is inkább, mivel a nem marxista filozófiákkal — főleg az egzisztencializmussal és a keresztény humanizmussal — kialakult párbeszédnek etikai témákat is érintenek. A kortárs marxistákra ma nemcsak a kritikai valóságlátás — amely önbírálatunkat is tartalmazza —, hanem más gondolkodási rendszerek méltányos megítélése is jellemző. A Marx megfogalmazta immanens bírálat igényeiből fakad ez a sajátosság. Dumitru Ghișe már említett írása mellett Liubomira Uroș és Stoica Stelian ezt az igényt elégítették ki a neotomizmus, illetve Durkheim máig is ható etikai nézeteinek vizsgálatával.

Az Etikai Kiskönyvtár-sorozat nem fejeződött be. Legalábbis reméljük, hogy nem. Korai volna tehát végső következtetéseket levonni. Mégis megjegyezhetnénk, hogy az érdeklődési kört bővíteni lehetne. Nem találnám fényűzésnek, ha ugyanarról a témáról több szerzőt is megszólaltatnának, mert így vitaforrámmá is alakulhatna a sorozat. Erre van bőven lehetőség, mert egyre több témába vágó tanulmány jelenik meg. Utalok itt többek között Nicolae Bellu és Gáll Ernő tanulmányaira és esszéire, valamint Bretter György művészi igényességgel megformált mítoszértelmezéseire. Az így kiváltott eszmecsere, a különböző álláspontok egybevetése a forradalmi elmélet és gyakorlat mélyebb megértését szolgálják, nemcsak a szakemberek, hanem mások számára is.

Szegő Katalin

Román szociológiai sorozat

A társadalmi jelenségek széles körű vizsgálata az elmúlt években számottevő empirikus anyagot hozott fel. Ez a módszertani és elméleti kutatásokat sem hagyta érintetlenül. Egyre több szakembert foglalkoztatnak ezek a problémák, és a román

is tartalmazza a növénytermesztés, állattenyésztés, mezőgazdasági ökonómia, gépesítés, öntözés, az állatorvostan, erdészet, vadászat s más idevágó szakterületek 26 000 címszót felölelő terminológiáját. A Lenin születésének századik évfordulójára kiadott szótár kétkötetes, terjedelme 1732 lap, s összesen 19 000 példányban került forgalomba. A nyolcnyelvű szakszótár lényegesen elősegítheti a szocialista országok mezőgazdaságtudományi együttműködését, s mintául szolgál más szakterületek terminológiájának hasonló kiadásához.

Radu Gabor rajza

D. D. Roșca

Studii și eseuri filozofice

A 75. születésnapját nemrég ünneplő kolozsvári filozófusnak a felszabadulás előtt megjelent tizenegy tanulmányát és esszéjét tartalmazza ez a gyűjtemény. A neves Hegel-szakértő és fordító D. D. Roșca a két világháború közötti filozófiai élet egyik legkövetkezetesebb racionalistája. Számára az egyetlen érték az értelem, ezt domborítja ki vagy kéri számon a válogatás első felében (*Általános filozófia*) tárgyalat áramlatok és személyiségek szemléletében. Ez az érték maga a görög „csoda” és szülötte, az európai kultúra. Ha ezt az értéket Pascal és Taine műveiben méltatja, hiányát, meghamisítását vagy éppen tagadását Faquet, Unamuno, Maritain, Blaga műveiben elmarasztalja. A kötet második része (*Politikai filozófia*) a racionalista D. D. Roșca intellektuális alkotának újabb vonására vet fényt — humanizmusára. A fasiszta őrjöngés viharában hitet tesz a kultúra örök és általános értékei mellett, és figyelmeztet az értelmiség felelősségére. A tanulmányok filozófiai, etikai tartalma mellett szembetűnő D. D. Roșca letisztult, szuggesztív, kifogástalan stílusa, amely feltétlenül méltó a gondolat nagyságához, és alkalmas a fogalmak kifejtésére. (Editura științifică, 1970.)

Conducerea științifică a întreprinderii

A Ionița Olteanu szerkesztette szervezési és vezetési sorozat harmadik kötete elsősorban felelős beosztású szakemberek számára hasznos olvasmány. A szerzők a vállalatvezetés főbb kérdéscsoportjaiban tudományos vezetés, szervezeti

szociológiai irodalom ma szintetikus jellegű művekkel is jelentkezik. E törekvések támogatásában jelentős szerepe van a bukaresti Tudományos Könyvkiadónak, amely új sorozatot indított *Sinteze sociologice* címmel. Örömmel üdvözölhetjük a tudományos kiadó kezdeményezését, már csak azért is, mert a hazai szociológiai gondolkodás újabb termését juttatja az olvasóhoz. Az eddig megjelent monográfiák alapján bátran állíthatjuk, hogy nemcsak a szakemberek érdeklődésére, hanem széles értelmiségi olvasóközönségre számíthat a sorozat.

*

A sorozatnyitó könyv D. Troncă *Eseu asupra culturii* (Esszé a kultúráról) című írása, amelynek fő célkitűzése az anyagi és a szellemi, valamint az egyetemes és a nemzeti kultúra összefüggésének tisztázása. Az alkotás folyamatát az ellentmondások szemszögéből vizsgálja meg a szerző: az alkotás a közömbös „anyag” és az alkotó szándék konfliktusának eredménye. A cél és a megvalósulás nem esik egybe, és további ellentmondások forrása a társadalmi csoportok viszonyulása a műalkotáshoz. Az értéket — és joggal — viszonyulásként, az alkotó folyamat és a társadalmilag kialakult eszmény, prototípus folytonos egymásra vonatkoztatásaként kezeli Troncă.

A modern tudomány hatásának és jelentőségének méltatása, korunk kultúrájának és a tudománynak az összefüggése nagy teret kap a könyvben.

A szerző gazdag könyvészeti anyagra támaszkodik, s eredeti elméleti elemzéseivel és megfigyeléseivel tovább gazdagítja ezt az anyagot. A kultúra egyes mozzanatainak megítélésében azonban megállapításai nem mindig lényegretörőek, sőt, helyenként nagyon is vitathatóak.

*

Az ismert román szociológus, Traian Herseni munkája, a *Prolegomene la teoria sociologică* (Prolegomenák a szociológia elméletéhez) sokoldalú, polemikus élel megformált könyv. A szociológia tudományos művelésének alapvető feltételeit és problémáit vizsgálja meg újra. Különös gondot fordít a szociológia tárgyának meghatározására, az általános és a konkrét szociológia összefüggésének tisztázására. Ebből a szempontból is fontosnak tartja az egyén és a társadalom viszonyának elméleti tisztázását, a főbb polgári — individualista és integralista — elméletek kritikai elemzését.

Az individualista elméletek felfogásában az egyén ontológiai és funkcionális szempontból egyaránt önálló valóság, a társadalom pedig csak az egyének egymásmellettiisége, matematikai összessége. Az individualista elméletek körébe utalja Herseni mindazokat a szociológiai irányzatokat, amelyek az egyén szerepét valamilyen formában eltúlozzák. Eltéréseik forrását abban látja, hogy különbözőképpen határozzák meg a — másodlagosként felfogott — össz-társadalmi jelenség természetét. Amíg a mechanizmus képviselői (M. C. Carey, E. Solvay, Spiru Haret, Oswald és mások) a természettudományok törvény-

szérségeit vélik alapvetőnek a társadalmi jelenségek kutatásában és leírásában, addig a pszichológizáló irányzatok (G. Tarde, G. Le Bon, S. Freud, Dewey és mások) az egyéni vagy társadalomlélektani tényezőkből indulnak ki. A relacionisták (Max Weber, M. Stomber, W. J. Thomas) pedig a társadalmat az egyének közötti elvont viszonyokra egyszerűsítik. Herseni a szerződéselméleteket is az individualizmushoz sorolja: szerinte az integralista elméletek sem tisztázhatják elfogadható módon az egyén és a társadalom viszonyát. Ezek a társadalmat minőségileg többnek tartják az egyének matematikai összességénél, az individuumot azonban elhanyagolható tényezőként, legfeljebb absztrakt fogalomként kezelik, nagyon csekély jelentőséget tulajdonítanak neki az össztársadalmi folyamatban. A legismertebb integralista irányzatok: az organicizmus, a historicizmus, a szociologizmus és az univerzalizmus. Az utóbbihoz sorolja Herseni a strukturalista szociológiát is, amelyet célravezetőbbnek és tudományosabbnak talál a többi irányzatnál. A szociológiai elméletek egyre gyakrabban használják a *struktúra* és a *funkció* fogalmát, és joggal, mivel ezek a társadalomnak valóban lényeges mozzanatait tükrözik. A román szociológus véleménye szerint a tudományos igényű szociológia nem nélkülözheti ezeket az alapvető kategóriákat.

*

A *Teoreticieni ai civilizației* (A civilizáció teoretikusai) N. Bagdazar tollából az előző műhöz hasonlóan kritikai, elemző munka. Három polgári gondolkodó — Arnold I. Toynbee, Karl Jaspers és Nyikolaj Bergyajev — és egyben háromféle idealista történelemfilozófiai irányzat bemutatására vállalkozik. Mindhárom gondolkodó tanulmányozásakor N. Bagdazar megpróbál a gyökerekig ásni. Nem marad a tények száraz felsorolásánál, hanem kutatja idealista álláspontjuk elméleti és társadalmi alapjait. A szerző marxista gondolkodásmódja azt is lehetővé teszi, hogy a bemutatott felfogásokból kihámozza az értékeket, azt, ami termékenyítő hatással lehet a mi gondolkodásunkra is. Éppen ezekhez a kétségtelen elméleti értékekhez kapcsolódik az elemzett szerzők haladó politikai magatartása. Elutasítják a fajelmélet minden változatát, az agressziót és a hidegháborús politikát, a békés egymás mellett élés polgári hívei.

*

Végül említsük meg Henri H. Stahl *Organizarea administrativ-teritorială* (Területi-közigazgatási szervezés) és Al. Pescaru *Populație și economie* (Népesség és gazdaság) című könyvét. Mindkettő gazdag tényanyagra támaszkodik, és a hazai valóság mélyebb megértését segíti elő. Stahl írása eredeti megvilágításba helyezi a társadalmi jelenségek és a földrajzi tér összefüggésének elméleti problémáit. Pescaru könyvében érdekes a demográfiai kérdések elemzése: a demográfiai kutatások szélesítésének szükségességét hangoztatja, és kérdésvetéseivel maga is hozzájárul e tudományág fejlesztéséhez.

Pop Liana

felépítés, információrendszer, vezetési és döntési módszerek, a vezetés lélektana, ésszerűsítése és eredményessége) szintetizálják az 1968-ig világvízeszonnyalban elért eredményeket, bemutatják a főbb irányzatokat. Különös figyelmet érdemelnek a vállalatvezetés modernizálásának hazai eredményeit tudományos tárgyilagossággal összefoglaló fejezetek és utalások. A főként leíró jellegű tanulmánygyűjtemény elsősorban hazai vonatkozásaiban válik a vezetők hasznára. Logikus szerkezeti felépítését nem szakember is könnyen követheti. (Editura politică, 1970.)

Illyés Gyula

Dramák

„A dráma a nyilvánosság fő műfaja. Vélemény élesebben, közvetlenebbül sehonnán sem hangzik úgy, mint a színpadról.“ Ha A tú foka írása közben még nem is gondolt a színpadi megjelenítés lehetőségére a szerző, többi drámája még, elsősorban az Ozorai példa, a Fáklyaláng, a Dózsa György, a Malom a Sédén, a Kegycs, a Különc — vagy az e gyűjteményes kötet összeállítása után írt, talán legjobb Illyés-darab, a Tiszták — a legnagyobb nyilvánosság számára, közvéleményformáló műnek készült, a versek, a prózairások, az esszék művészi szintjén. Ugyancsak e kétkötetes, Illyés Gyula munkái sorozatban megjelent szép könyv bevezetőjéből idézzük: „Nincs művész, aki ne dolgoznék boldogan rendelésre; föltéve, ha a szolgáltató ügyben egyformán szentül hisznek, rendelő, alkotó és főleg az, akinek hasznára a mű készül. A katedrálisok kora óta mind ritkábban állt ílehető egységgé ez a három kívánalom. Ezekben a művekben ilyenfajta rendelés megsejtése bujkál.“ (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969.)